

10- Göç ve dil¹: Domlara ait anlatılar ve dil döngüleri**Orhan VAROL²****APA:** Varol, O. (2021). Göç ve dil: Domlara ait anlatılar ve dil döngüleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 138-153. DOI: 10.29000/rumelide.1032419.**Öz**

Kültürel ve dilsel etkileşimlerin temel nedenlerinden biri göçlerdir. Yeni yaşam alanı, göçmenler için aynı zamanda zihinlerinde baskın toplumların dillerinin anlam ağlarıyla örülmüş yeni bir dil alanı oluşturmak anlamına gelmektedir. Göç edilen bölge ve topluları, dil döngüsünün ekonomik ve sosyal olanaklar sunan dışsal belirleyicileri görünümündedir. Bu belirleyicilerden kaynaklı bir isteklendirme ile bireyin zihnine yerleşen diller ve özelliklerinin kullanım ve işlevlerine bağlı olarak çokdillilik döngüsü harekete geçmektedir. Konuşucuların dil yetkinliklerini belirten dil döngüsü, baskın toplumların dillerinin kendi anadillerine göre daha belirgin bir biçimde edinildiği dil geçişleri ile gerçekleşmektedir. Romani Domların dil edinim ve çokdillilik süreçlerine bağlı olarak betimlenen dil geçişleri ve döngüleri, toplumsal dil görünümüleri yanında Domani anlatılarına yerleşen anlam örgüleri içinde de bulunmaktadır. Domların kökenleri ve göç süreçleri ile gizli dil kullanımları konularındaki anlatılardan Dom dilinde olanların sözcük yapıları içindeki biçimbilimsel ve anlamsal açıklamalar, göç ve dil döngüsü bağlamında değerlendirilmektedir. Domların göçebe toplum yapılarıyla ilişkilendirilebilecek sözcük dağarcıklarından, doğadaki bir varlığın zamansal ve mekânsal sürekliliği ve yakınlığının o varlığın bir ad kazanımında belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Kurmanci Kürtçesi ve Türkçenin, Doğu Anadolu Domlarının yerleşik yaşama uyumunda ve çokdilli söz varlıklarının oluşumunda belirleyici rolleri bulunmaktadır. Anadil olan Domaninin, toplumsal gereklilikle gizli dil olarak kullanım sürecinin, toplumlar arası uyumun iyileştirilmesi ile eş orantılı olarak güvenlik ihtiyacı ve ekonomik kaygılardan toplumsal nezaket göstergesine evrildiği anlatılarla karşılaşmaktayız.

Anahtar kelimeler: Göç ve dil, çokdillilik, Domca, dil uyumu, dil döngüsü**Migration and language: The narratives and language circles of the Doms****Abstract**

Migration is one of the main reasons for cultural and linguistic interactions. For immigrants, a new home entails constructing a new linguistic home in their minds based on the meaning networks of the dominant societies' languages. The region of immigration and its communities there view as external variables for the individual speaker, providing economic and social opportunities. Languages and their characteristics that settle in the mind of an individual with motivation derived from these opportunities activate the multilingualism circle, depending on languages use and functions. The language circle, which indicates the language competencies of the speakers, takes place during language transitions, when dominant cultures' languages are acquired more effectively than their mother tongues. The semantic networks incorporated in the Domani narratives, as well as their social

¹ Bu çalışmanın bir bölümü, 20-22 Mayıs 2021'de Ankara'da düzenlenen Uluslararası Göç Çalışmaları Kongresi'nde 'Domların Göçer Yaşamlarına dair Domca Verileri ve Çokdillilikleri' adlı başlık altında sözlü bildiri olarak sunuldu.

² Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü (Van, Türkiye), orhan_varol@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8662-484X [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 11.10.2021-kabul tarihi: 20.12.2021; DOI: 10.29000/rumelide.1032419]

language appearances, comprise language transitions and circles, which are characterized according to the Romani Doms' language acquisition and multilingualism processes. In the context of migration and language circle, the morphological and semantic explanations in the utterance structures of Dom language narratives on the Dom's origins and migration processes, as well as their usage of secret language, are assessed. From the vocabulary that can be associated with the nomadic processes of the Dom, it is understood that the temporal and spatial continuity and proximity of an entity in nature is determinant in the acquisition of a name of that entity. Kurmanci Kurdish and Turkish have a decisive role in the adaptation of Eastern Anatolian Doms to settled life and in the formation of their multilingual vocabulary. We encounter narratives in which the native language, Domani, evolves into a secret language depending on social necessity, and in parallel with the improvement of inter-communal harmony, it evolves from security needs and economic concerns to social courtesy.

Keywords: Migration and language, multilingualism, Domani, language harmony, language circle

Giriş

Evrensel dilbilgisi kuramına göre insanoğlu, beyinde *edinç* (competence) adı verilen soyut bir dil edinim düzeneğiyle doğmaktadır. Dilin edinilebilmesi için gereken *edim* (performance) ise yaşam alanındaki sosyal çevre ile etkileşimin sağlandığı aşamadır ve ikinci bir doğum gibidir. Çünkü etrafta konuşulan dil veya dillerin anlam alanlarına göre kişinin dünya algısı oluşmaya başlar ve yaşamı şekillenir. Göçmenlerin yaşam alanındaki değişiklik, dile dayalı dünya algısında da bir çatışmaya neden olmaktadır (Kerswill, 2006; Varol, 2019). Yeni yaşam alanının önceki sakinleri ya da yerleşikleri ile göçmenler arasındaki dil-bilişsel dünya algısı farkı bir arada yaşamayı zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı göçmenlerin, yerleşik toplumun ya da toplumların dillerini edinmeleri temel ve öncelikli bilişsel mücadeleleri olmak durumundadır.

Anavatanlarından daha iyi yaşamsal olanaklar sunması ya da bu olanaklara erişebilme yolları üzerinde bulunmasından dolayı Türkiye, son yıllarda, Suriye'den ve Afganistan'dan önemli oranlarda göç almaktadır. İç savaş sürecinde olan bu ülkelerden kaçanların aslında hayati bir gereksinim içinde olmalarına karşın Türkiye'deki yaşamsal olanakların eksilmesi ya da bazı toplumsal sorunların ortaya çıkması sonucunda gerçekleşen göç karşıtı tepkiler, insan hakları konusunda bir ikilemi de ortaya çıkarmaktadır. 'Göçmenlerin güvenli yaşam alanı hakkı' ve 'yerleşik olanların mevcut düzen ve imkânlarının korunması hakkı'. Ayrıca belirtmek gerekir ki göçlerin temel hedefi olan, ekonomik bakımdan güçlü Avrupa Ülkeleri'nin, göçmen kabulü konusunda temkinli ve sınırlayıcı oluşu da Türkiye'nin yükünü ve bu tepkileri daha çok artırmaktadır. Öte yandan dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'nin de güncel sorunu olan salgın Covid-19, öldürücü ve aslında göçebe tabiata sahip bir virüstür. Düzensiz ve yoğun gerçekleşen göçlerle bu virüsün taşınmaya devam edebileceği kaygısı da yerleşiklerin bu tepkilerini artırmaktadır. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de birçok farklı halk topluluğu, anavatanlarından çeşitli nedenlerle uzaklaşmak zorunda kalmış ve o dönemlere özgü sorunlarla yüzleşmişlerdir. Göçmenlerin, genelde ekonomik bakımdan alt-tabaka bir toplum olmaları, yerleşik olanlara göre etnik köken, din ya da mezhep farklılığı yanında özellikle dil farklılığı, birlikte yaşamda sorunlar oluşturan temel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok olumsuz deneyimi içinde barındırsa da göçebelik, çokdilli toplumların ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biridir. Değişen yaşam alanı, göçmenler için anadilleri dışında yeni bir dilin ya da dillerin öğrenilmesini / edinilmesini ve kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Yeni yerleşimlerde geçirilen zamana, anadilin azalan kullanım alanı ve yitirilen işlevselliğine bağlı olarak göçmenler bir dil döngüsü içinde yer almaktadırlar.

Toplumsal nüfus hareketleri ‘göçler ve kültürel etkileşimler’ ele alındığında bu süreçleri tarihsel olarak en belirgin yaşayanların, genellikle Roman ya da Çingene (Gypsy) olarak adlandırılan halkların olduğu anlaşılmaktadır. Milattan sonra altıncı yüzyılda Hindistan’dan başlayarak ulus-devlet modellerinin ve buna bağlı olarak ülke sınırlarının belirginleşmeye başladığı yirminci yüzyılın başlarına kadar Roman göçleri devam etmiştir (Matras, 2012; Herin, 2016). Yenidünya düzenini benimseyerek yerleşik hayata geçiş yapmaya çalışan Romanların, dil alışkanlıkları bakımından da yeni görünümeler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte gerçekleşen dilsel etkileşim, yerleşik toplum dillerinin edinimine bağlı ikidillilik / çokdillilik, anadilde işlev kaybı gibi oluşumlar, göçmen kimliğini çok uzun bir zaman dilimi içinde korumayı başaran Roman halklarının dil yetkinliklerinde ve anlatılarında gözlemlenebilmektedir.

Bu çalışmada, göç ve dil arasındaki ilişki ele alınarak Romani Domların göç süreçlerine dair anlatılarla toplumsal deneyimleri, çokdillilik görünümleri, anadil yitim süreci ve gizli dil kullanımları aktarılmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Anlatılar ve dil döngüleri, toplumsal, toplumdilbilimsel ve dilbilimsel bilgi ve deneyimleri içinde barındırmaktadır. Ayrıca Domların toplumsal konumlarını ve kimlik kazanımlarını belirleyen birer öğretici işlevine sahiptirler. Bu bağlamda günümüzde de yaygın olarak gerçekleşen göçlerle, göç eden toplumların ‘toplumsal farklılıkları gözetilerek’ yerleşik toplumlara uyum sürecindeki dil kazanımları ve kullanımları konusunda da bir öngörü sağlanabilecektir.

1. Veriler

Domların göçleri, çokdillilikleri ve gizli dil kullanımları gibi dil özelliklerini içeren temel veriler, Van ve Ağrı-Doğubayazıt’ta yaşayan Domlardan 2017-2019 yılları arasında yüz-yüze görüşmeler sağlanarak elde edilmiştir. Konuşucuların aktardıkları bilgiye göre Domlar Van’da yediyüz civarında, Doğubayazıt’ta ise on haneye sahiptirler. Son birkaç nesildir yerleşik yaşam oluşturan Domlar’dan sadece az sayıda ve ileri yaşta olanlar Domca’yı konuşabilme yetkinliğine sahiptir. Yaşları 50-55 arasında olan sekiz farklı Dom’dan elde edilen on saat civarındaki verilerin bir kısmı Domların aile büyükleri tarafından kendilerine aktarılan ya da bireysel olarak deneyimledikleri göç ve dil konusundaki olay örgülerinden oluşmaktadır. İki Dom arkadaşın İran askerleriyle gizli dil konusunda yaşadıkları deneyim ve Domların vatan arayışı içindeyken karşılaştıkları tepkilerin anlatıldığı iki farklı söylence ele alınmaktadır. Ayrıca Matras (2000)’de Arap coğrafyasında yaşayan Domların kökenleri ve göçleri konusunda nesilden nesile aktarımı yapılan, efsaneler / söylenceler biçiminde iki sözlü aktarım da bu insanların köken, göç ve dil ilişkileri bakımından değerlendirilmektedir.

2. Yöntem

Türkçe, Kurmanci Kürtçesi ve Domca dil yetkinlikleriyle Doğu Anadolu’nun üç dilli toplumu olan Domların kendi dillerindeki farklı söz varlıkları ve edinilen dillerin işlevleri geçmişte göçmen bir toplum olmanın izlerini barındırmaktadır. Tanımlayıcı ve açıklayıcı bir yöntemle ‘bir göç toplumu, yerleşiklere uyum sürecinde dil davranışları konusunda hangi süreçlere dâhil olmaktadır’ sorusunun yanıtı bulunmaya çalışılmaktadır. Domcanın dilbilgisel özelliklerinin belirlenmesine yönelik olan veri toplama sürecinde, bu dilin konuşucularına göçer yaşamlarına ilişkin sorular da yöneltildi. Domların göçebe hayatlarıyla ilişkili olan anlatıları, göçebelğe dair Domani sözcükleri ve yerleşik toplumlara uyum süreçlerindeki dil kullanım özellikleri bu çalışma kapsamında belirlenmeye çalışıldı. Genelde baskın olarak Kurmanci Kürtçesi ve Türkçe bilen konuşucular, Domcada gerileyici çokdillilik görünümü sergilemektedir. Verilerin değerlendirilmesinde, göçebelikten yerleşik yaşama, baskın anadil ve çokdillilik süreçleri ile konuşucuların dil kullanım yetkinliklerindeki değişimi belirten dil döngüleri bir görsel aracılığıyla (Şekil 1) betimlenmeye çalışıldı. Çalışmadaki alanyazın verileri ise karşılaştırma

amaçlı olarak farklı yaşam alanlarına yayılan Domların göçleri ve yerleşik hayatlarına ilişkin aktardıkları anlatılar ve çeşitli dil göstergelerine bağlı olarak ele alınmaktadır. Domani anlatıları, sözdizimsel kurulumda biçimbirimsel ayrıçlamalarla dilsel etkileşim unsurlarını da içerecek biçimde açıklanmaktadır. Anlatı bütünlüğünü bozmamak için dipnotlarla yapısal birimlerin işlevleri ve anlam alanlarına dair bazı açıklamalar yapılmaktadır. Domani sözvarlığında bulunan kalıtsal ve göç sonucundaki kültürel etkileşimle aktarılan dilsel öğeler belirlenmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın içerik akışı, Domların dil kazanım ve kullanımlarının gerçekleşme süreçleri ve olgusal varoluşları bağlamında belirlenmiştir.

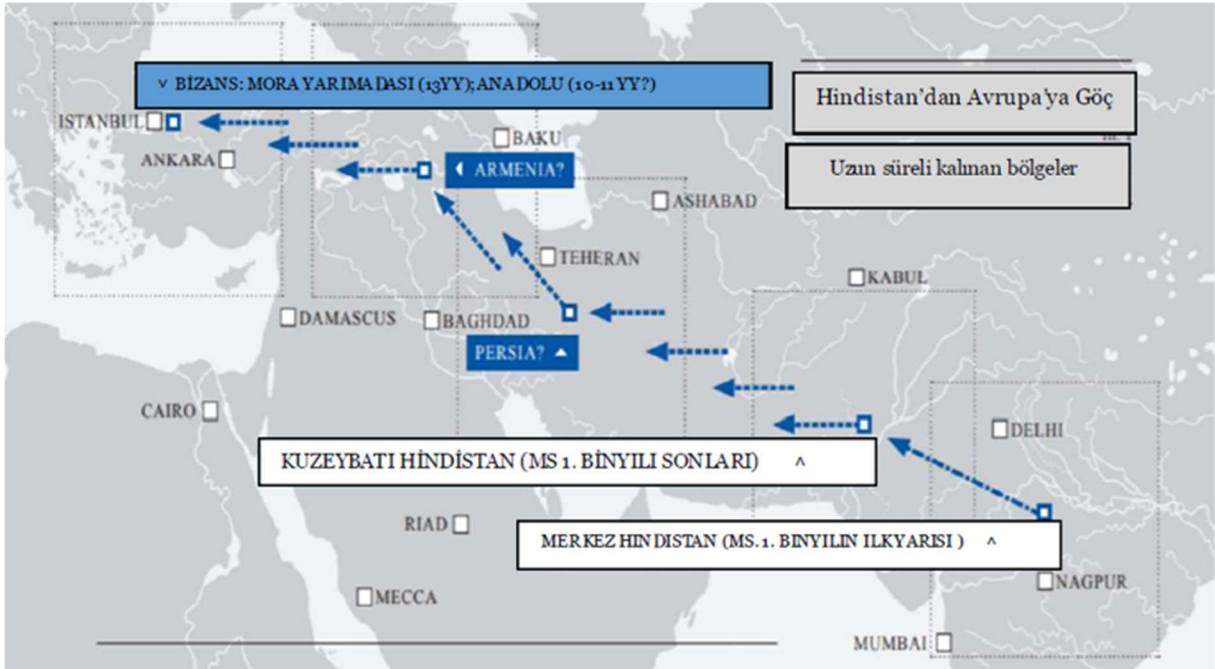
3. Göç ve dilin temel belirleyicileri

İnsanların gerekli ya da zorunlu isteklendirme, şartlanma ve koşullara bağlı olarak belirli bir yaşam alanından bir başkasına geçişleri anlamına gelen göçler çok eski çağlardan günümüze dek süregelen bir süreçtir. Zamani, insanları, rotaları ve hedefleri farklı olsa da göç edenler ile yerleşik olanlar arasındaki etkileşimlerin gerçekleşmesi bakımından sonuç hep aynıdır. Kültürler ve dolayısıyla diller arası etkileşimin temel nedenlerinden biri göçlerdir (Kerswill, 2006; Wei, 2007: 4). Göçün belirleyicilerini Newton'un yerçekimi yasasıyla (gravity) ilişkilendiren çalışmalar bulunmaktadır. Bu yasada, göçmen ve yerleşik toplumun sayısı ve göç edenlerin yeni yaşam alanına olan uzaklıkları temel alınmaktadır. Modelin belirleyici değişkenlerinden bir diğeri göç etmeye karar verdirici olan ekonomik gereksinimlerdir. Göçteki temel bariyerlerin ise göçmenin doğduğu yer, aile ve arkadaş özlemi gibi psikolojik etmenlerin olması yanında göç edilen yerdeki dil ve kültür farkından kaynaklandığı belirtilmektedir. Göçmenlerin yaşları ve dil edinimleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Çocuklar, yerleşik toplumun dilini daha erken ve anadili yetkinliğinde edinirken ileri yaşta dil edinmekte zorlanmaktadır ve bu süreçte kendi anadillerinin daha çok etkisi altında kalmaktadırlar (Bialystok ve Hakuta, 1999). Eğitim seviyesi daha yüksek olan yerleşimlere göç daha fazla gerçekleşmektedir ve eğitilmiş olan göçmenler yerleşik toplumun dilini edinmekte daha başarılı olmaktadır. (Dustman, 1994; Adsera ve Pytlikova, 2015; 2016: 342, 343). Yeni bir yurt edinmeye çalışan göçmenler aynı zamanda baskın toplum dillerinin anlam ağlarıyla örülmüş bir öğrenme ve edinme sürecine de dil-bilişsel güdülenmelerle dâhil olmaktadır. Yeni yaşam alanında buldukları zamana ve bu alanda konuşulan dilin ya da dillerin işlevselliğine bağlı olarak bu süreç gerçekleşmektedir. Sürecin temel içsel ve dışsal belirleyicileri bulunmaktadır. Zamansal gerçekleşim bakımından ilk dışsal belirleyici olan yeni yaşam ve dil kullanım alanıyla karşılaşan göçmen, ikinci dışsal belirleyici olan farklı bir dili konuşan yerleşik dil toplumuna ya da toplumlarına yani diğer dillerin konuşucularına özellikle sosyal ve ekonomik nedenlerle uyum sağlamaya çalışmaktadır. Dışsal belirleyiciler, bireysel dil kullanıcısı olan göçmenin kendi ana diliyle birlikte yeni yaşam alanındaki dillerin zihinsel etkileşimine neden olmaktadır. Bu süreçte yeni yaşam alanının daha itibarlı olan dili ya da dilleri işlevsel ve kullanımsal özellikleriyle bireyin yenilenmesi gereken dünya algısını beslemeye başlamaktadırlar. Böylece çokdillikle tanışan bireysel konuşucu, temel içsel ve dışsal belirleyicilere bağlı olarak yeni yaşam alanına uyum sağlayıp dil döngüsünü (Şekil 1) dillerdeki yetkinlik aşamalarına göre gerçekleştirir.

4. Domların göçleri ve göç anlatıları

Domlar, Hindistan'da yaşayan alt sınıftaki bir kültür olmalarının ve baskın toplumların dışlamalarına maruz kalmalarının sonucunda, farklı Roman halkları olarak milattan sonra altıncı yüzyıldan itibaren Hindistan'dan İran'a, İran'dan Anadolu ve Kafkasya'ya bu coğrafyalardan da Arap Ülkeleri'ne ve Avrupa'ya yoğun bir göç gerçekleştirmişlerdir (Herin, 2016). Türkiye'de 2 ile 5 milyon arasında bir

nüfusa sahip oldukları ve %97'sinin yerleşik yaşadığı belirtilmektedir (Karan, 2017: 6). Yirminci yüzyılın başlarında, Galler Romanlarının dilleri konusunda kapsamlı bir gramer çalışması ve sözlük oluşturan John Sampson, Romanların Avrupa'ya gelişleri konusunda açıklamalarda bulunmaktadır. Roman dilleri ve Hint dillerinin sesbilimsel olarak karşılaştırılmaktadır. Roman dilleri etnik adlandırmalarının ilk sesi farklı olan üç temel kabile olarak belirtilmektedir. Dilin yukarıda kıvrımıyla oluşturulan özel 'D' sesi Hint dillerinde yaygındır. Sampson'a göre, Dom olarak bilinen bir kast topluluğu Hindistan'dan ayrılarak İran'da ve Akdeniz kıyılarında bulundu. Buralara yerleşenler Dom olarak bilinmektedir. Bir grup daha sonra Ermenistan'a gitti. Ermenicenin etkisiyle, adlarındaki ilk ses olan D, L'ye evrildi. Oraya yerleşenler Lom (ya da Boşa) olarak bilinmektedir. Bir başka grup ise Avrupa'ya göç etti ve D sesi dilin yine yukarı yuvarlanmasıyla daha gırtlaksı R'ye dönüştü. Bu toplumda Avrupalının Romları ya da Romanları oldular (Kenrick, 2000: 38)³. Domların değişen yaşam alanları, uyum ve edinim sağlamaları gereken farklı toplum dilleri nedeniyle dillerinin adlandırılmasında da farklılıklar bulunmaktadır. Akdeniz kıyıları ve Arap coğrafyasında yaşayan Domlar dilleri için *Domari*, Doğu Anadolu'dakiler ise *Domani* adını kullanmaktadırlar. National Geographic tarafından yapılan araştırmaya göre 12 ile 15 milyon arasında olan Romanlar, Antartica dışında dünyanın her yerinde yaşamaktadırlar. Bu çalışmaya göre Hindistandan göçe zorlanan Romanlar, geçtikleri bölgelerde karşılaştıkları toplumlardan sesler ve sözcükler yanında diller de edindiler (Migrations of the Romani People, 2012) Farklı toplumlardan edinilen diller, Romanların ve dolayısıyla Domların anadil özelliklerinde de işlev kaybı gibi değişimlere neden olmuştur. İşlev kaybındaki yoğunluk ve süreklilik dilin yok olma tehlikesiyle yüzleşmesi anlamına gelmektedir. Tehlikede olan dillerin, son konuşucularını da yitirmeden dilbilgisel özelliklerinin dökümantasyonunun yapılması konusunda yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bu dillere sahip toplumların da anadilde eğitim halklarının sağlanması amacıyla Avrupa Birliği tarafından desteklenen projelerden birinde Romanların tarihsel olarak gerçekleşen göç rotaları belirlenmiştir:

Harita 1. Hindistan'dan Avrupa'ya Göç (ROMLEX Projesinden Uyarılma)

³ Domani konuşucularının genel olarak 'dört ayaklı hayvanlar' için *qankere* ve 'kanatlı hayvanlar' için *cimari* adlarını kullanmaları, değişen göç alanlarında gördükleri farklı hayvanlar için özel adlandırmalardan kaçınarak dili daha ekonomik kullanmaları ile ilişkilendirilebilir.

Hindistan'dan başlayarak yayılan göç dalgaları, Domların anlatılarına yaşamsal deneyimler ve kökenlerine dair bilgiler ya da sözlü edebiyat unsurları olarak yerleşmiş görünmektedir. Yaniv (1980), günümüz Filistin / İsrail topraklarında yaşayan Domların sözlü verilerine bağlı olarak bu insanların kökenlerine ve neden göçebe olduklarına dair destansı iki anlatı aktarmaktadır. Buna göre Domlar köken olarak, Banî Qds kabilesi ile ilişkilendirilmektedir. Daha sonra bu kabile Kleb öncülüğündeki Bani Rabia ve Jassas öncülüğündeki Bani Murra olarak ikiye ayrılmıştır. Milattan sonra yedinci yüzyılda iki kabile arasında kan davası ortaya çıkar ve Jassas Kleb'i öldürür. Kleb'in oğlu (ya da kardeşi) Salem ez-Zir, Jassas'ı öldürerek intikam alır ve aynı zamanda Jassas'ın kabilesini de cezalandırır. Jassas'ın soyu artık sadece eğlendiren göçebeler olarak yaşayabilecekler ve atlara artık binemeyecek, sadece eşeklerden faydalanabileceklerdi. Domların göçebe hayatlarıyla ilişkili ikinci anlatıya göre Pers kralı Bahram Gür (MS 421-438) eğlendirmesini bilen bu insanları Hindistan'dan ülkesine davet eder. Onlara toprak vererek çiftçi olmalarını ister fakat Domlar, vakitlerini dans ve müzikle geçirdikleri için kralı hayal kırıklığına uğratırlar. Kral onları topraklarından kovar ve sonsuza kadar göçebe kalmalarını emrederek onları cezalandırır. Her ne kadar destansı hikâyeler olarak değerlendirilseler de bu anlatılar, Domların geçmişlerini ve kökenlerini öğrenmeleri ve sonraki yaşamlarını devam ettirmeleri sürecinde gelenekselleşmiş ilkeler olarak da değerlendirilmektedir. Pers kralı Bahram Gür ile ilişkili olan anlatı, İranlı şair Firdevsi'nin Şahname adlı eserinde de geçmektedir. Anlatı farklı Arapça ve Persçe yıllıklarda da doğrulanmaktadır. Her iki destansı anlatı, 'ataların suçu' konusunu işlemektedir. Bu örüntüye sahip anlatıların, gezgin grupların kökenleri ve toplumsal konumlarını açıklamak amacıyla yaygın olduğu belirtilmektedir (Matras, 2000: 56). Roman kültüründe günümüzde de müzik ve dansın ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Domların eğlence kültürüne olan düşkünlükleri İspanya'daki akraba Dom toplumunun Flâmenko dansının yaratıcıları olarak görülmesi dışında ata dilleri Domanide varlıklarını koruyan sözcüklerle de anlaşılabilir. *Vivi* 'düğün' *neçin* ' oynamak' *kutna* 'def, davul' *gıvras* 'zurna' sözcüklerinin kullanımları ve işlevsellikleri günümüzde de devam etmektedir (Varol, 2020: 211). Çalışma verileri içinde Doğu Anadolu Domlarının göçebe hayatlarına ilişkin olarak aşağıdaki anlatı MS⁴ tarafından aktarılmıştır:

'300-400 yıl önce Suriye'deki Araplar bizimkileri Türkiye milleti olarak görüp kabullenmediler. O zamanki büyüklerimiz oradan Hakkâri Çukurca'ya göç etmişler. Çukurca'da fazla kalmadan Van'ın Hoşap beldesine geliyorlar. Hoşap'ta da kısa süre kaldıktan sonra İran'a gidiyorlar. İran'da birkaç yıl kalıyorlar. İran halkı da bunlardan hoşlanmıyor. İran'dakiler Caferi bizimkiler Sunni oldukları için sorun yaşıyorlar. Büyük büyük dedemiz Şeyh Mahmut diyor ki ben Türkiye'ye dönmek istiyorum. Van'ın Müküs (Bahcesaray) ilçesine gideceğim diyor. Çünkü Müküslü Kürt şairi Feqiyê Teyran (1560-1640) rüyasına geliyor ve diyor ki senin yerin benim yanımdır⁵. İran'dan yaya olarak Türkiye'ye Van'a geliyorlar. Bir grup Müküs'e bir grup da gidip Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinin 6-7 köyüne yerleşiyor. Burada biz Heyderi aşiretindeniz diyorlar'.

Doğu Anadolu Domlarının Arap ve İran coğrafyalarında bulunan baskın toplumlarla Türkiye'den göç etme kaynaklı olarak ve sunni olmalarından dolayı sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Anlatı aşında alt katman toplumların yeni yaşam alanlarında algı yönetimi ile kabul görmelerinin çeşitli yollarını ortaya koymaktadır. Türkiye milleti olmak, Türkiye'deki en geniş mezhebe bağlı olmak, Kürtlerde olduğu gibi bir aşirete mensup olmak ve yeni yaşam alanında sözü geçen bir âlimi göçe referans olarak göstermek bu anlatı içinde yer almaktadır. Avrupa Birliği tarafından desteklenen bir projede Suriye iç savaşından kaçarak Türkiye'ye geçiş yapan Domlara neden bu ülkeyi tercih ettikleri sorulur. Domlar, yüzyıllar boyunca gerçekleşen gönül bağlarını temel neden olarak belirtirler. Bu nedenle onlar için Türkiye ve Suriye arasındaki sınır her zaman geçilebilirdir. Onlar Türkçeyi, Arapçayı, Kürtçeyi ve

⁴ MS (Mirsevdin bey), 2017-2019 yılları arasında Dom dili hakkında bilgilerine başvurduğumuz Domani konuşucularındandır.

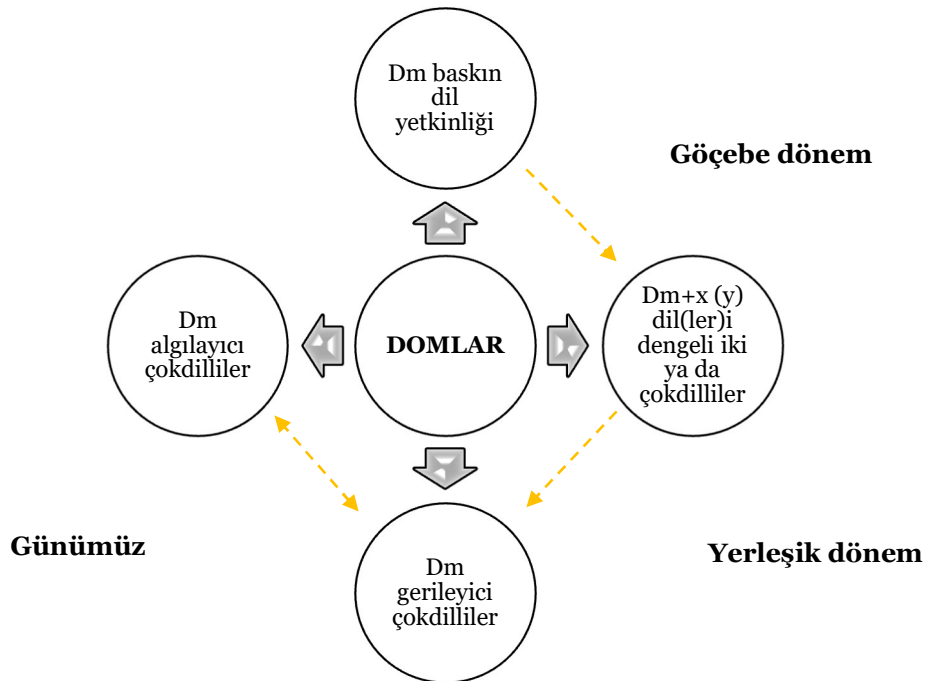
⁵ Şairin Kürtçe mahlasından da anlaşıldığı gibi, Feqiyê Teyran'ın kuşdilini bildiği ve kuşlarla konuşabildiği söylenir. Domların da kendi dilleri için kuş dili "zımanê civikan" demeleri not edilmesi gereken bir ayrıntıdır.

Farsçayı bu dilleri konuşan halklarla aynı yaşam alanlarını paylaşarak öğrenmişlerdi. Kendi dilleriyle birlikte bu dilleri de kullanarak çokdilliliğin imkânlarından faydalanıp geniş bir coğrafyada yaşamının tadına varmaktaydılar. (Foggo ve Tarlan vd. 2016: 13). Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Van da birçok farklı etnik kökene mensup topluma ev sahipliği yapmaktadır (Deniz ve Etlan, 2009; Buran ve Çak, 2012). Çok kültürlülük yanında çokdilliliğin ve bunlara bağlı oluşan hoşgörü ortamının varlığı, Domların Van'ı kendileri için nihayi yaşam alanı olarak seçmelerinde etkili olmuştur.

5. Domların dil döngüleri

5.1 Çokdillilik kazanımları

Toplumların yeni bir dile maruz kalmalarının çeşitli nedenleri olabilmektedir. Bu süreci genelde yaşayan alt-katman toplumlar için istekli ya da isteksiz bir edinim ya da öğrenme gerçekleşebilir. İkidilli ya da çokdilli toplumların tamamı bu süreçlerden birine bağlı olarak dilsel kazanımlar ya da kayıplar yaşamışlardır. Çünkü yeni bir dilin edinimi aynı zamanda anadilde de bir kaybı temsil etmektedir. Domların çokdillilikleri, göçebelikten yerleşik hayata uyum süreçlerinin yanında baskın toplumlarla bir arada yaşamının bir göstergesi olarak görülmelidir. Çünkü bir toplumun yeni bir dili edinimini belirleyen göç yanında hangi toplumun daha yoğun ve etkin olduğudur. Ulus devletlerin kurulması, kapitalizm ve küreselleşme, toplumların göçebe hayattan vazgeçerek buldukları ülkelerin sunduğu vatandaşlık imkânlarından faydalanabilmek için yerleşik yaşamı benimsemelerine neden olmuştur. Bu süreç Domların anadillerinin işlev ve kullanımında kayıplar yaşadıkları ve anadilde gerileyici oldukları çokdillilik süreçlerinin de temel belirleyicisidir (Varol 2019).

Şekil 1: Domani (Dm) çokdillilik döngüsü

İki ya da daha fazla dilin konuşulduğu dil etkileşim alanlarında, doğal bir sonuç olarak değişen dil yetkinliklerini belirten bir dil döngüsü de ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki şekil, Domani konuşucularının tarihsel yaşam aralıkları içinde değişen anadili yetkinliklerini belirtmek amacıyla oluşturuldu. Göçebe

bir toplum oldukları dönemlerde, buldukları bölgedeki insan toplulukları ile uzun süreli ilişkiler kurmadıkları için Domca onlar için geçer/ortak dil olma durumunu korumaktaydı. Bundan dolayı *baskın dil* olma konumunu da sürdürmekteydi. Bu süreçte farklı dilleri, kullanımları gereği düşük seviyelerde edinme ya da öğrenme muhtemelen sadece bazı Domlar tarafından gerçekleşmekteydi. Yerleşik hayat tarzını benimsemeleri aynı zamanda buldukları bölgelerde konuşulan dilleri de gerekli olduğu kadar öğrenme eğilimi sergilemelerine neden olmuştur. Bundan dolayı hem anadillerinde hem de ikinci ve varsa üçüncü bir dil konusunda *dengeli bir çokdillilik* süreci yaşamış olmalıdırlar. Geçiş süreci olan bu dönemde, dillerin dengeli olma süreçleri de oldukça dar zamanlıdır. Anlaşıldığı kadarıyla, Kurmanci Kürtçesi, yerleşik yaşam tarzını benimseyen Domlar için kısa bir zaman dilimi içinde baskın dil olma konumuna yükselmiştir. Aynı zamanda Türkçe de öğrenilmiş ve özellikle içeriksel sözcükleri bakımından Türkçe Domcayı etkilemiştir. Kürt nüfusun yoğun olduğu alanlarda, yerleşik hayata geçiş yapmış Domlar için artık Kurmanci Kürtçesi geçer dil, Türkçe ise üçüncü dilleri olmuştur. Bu aynı zamanda, dar bir kullanım alanına sıkışacak Domani için *gerileyici* bir dil yetkinliği sürecine geçiş yapıldığının da göstergeleridir. Sözlü veriler elde edebildiğimiz Domani konuşucuları da genellikle gerileyici dil seviyesine sahiptirler. Domların ekonomik yaşamlarına yön veren ve aynı zamanda devletin resmi dili ve eğitim dili olan Türkçe özellikle genç kuşak Domlar için geçer dil olmuş durumdadır. Domcaya sadece kısıtlı alanlarda maruz kalmış genç ve çocuk yaştaki Domlar, Domca ifadeleri anlayabilmekte fakat bu ifadelere cevap oluşturmak gerektiğine Kürtçe ve Türkçe sözceler ürettikleri için *algılayıcı çokdilli* görünümü sergilemektedirler.

5.2 Anadilden uzaklaşma

Sosyal ve ekonomik hayatta kullanılan dil ya da dillerdeki yetkinlik, iletişim kurulan kişilerin bildikleri dil ya da diller ve hakkında konuşulan konu, dil seçiminde temel belirleyicilerdir. Bu nedenlerle göçmenler, değişen dil yetkinliklerine bağlı olarak aynı söylem alanı içinde tek dili ya da genelde kod değiştirerek iki ya da daha fazla dili kullanabilmektedirler. Yeni yaşam alanlarının iletişimde değişen toplumu ve toplumsal konuları dil seçiminde anadilden uzaklaşmakla sonuçlanmaktadır. Bir sonraki nesil için anadil artık ilevelliğini ve önemini yitiren atadil konumuna yerleşebilmektedir. Bilgilerinden faydalandığımız yetişkin Domani konuşucuları, 20-25 yıl öncesine kadar gündelik iletişimin her alanında Domcayı kullanabildiklerini fakat günümüzde bu dilin ihtiyaç alanı kısıtlandığı için bu dilden çok az faydalandıklarını belirtmektedirler. Dilde işlev ve kullanım eksikliği dilin gerileyici bir sürece girdiği anlamına gelmektedir. Algılayıcı çokdilli (receptive multilingual) olarak görülen çocuk konuşucular ise evde bazen anne ve babalarının bu dili konuşmalarına bağlı olarak Domaninin söz varlığına dair iletişimsel bilgilere sahip olmaktadır. Fakat yine kullanım süresinin az ve kullanım alanının dar olmasından dolayı Domcayı konuşmakta zorluk çekmektedirler.

Farklı coğrafyalara yayılmış olan Domlar, Rom(an)lar ve Lomlar aynı dil kökenine sahiptirler fakat Türkiye sınırları içinde bile dil özellikleri ve söz varlıkları bakımından farklılıklar sergileyebilmektedirler. Kolukırık (2008)'de, birbirlerinden uzaklaşarak dil özellikleri bakımından farklılaşan toplumların çekirdek sözlükçesine dair bir karşılaştırma yapılmaktadır. Türkiye'nin Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki Domların dillerine ait olan sözcüklerde bile Doğu Anadolu Domlarının dillerinden farklı yapısal biçimlenmeler olduğu anlaşılmaktadır. Etnik köken adlarında bir farklılık olmasa da aşağıdaki tabloda dilsel verilerinden faydalandığımız Doğu Anadolu Domları daha öncede belirtildiği gibi dillerine Domani Güney ve Güneydoğu Anadolu Domları ise Domari demektedirler:

Romani	Lomani	Domari	Domani	Türkçe
<i>pani</i>	<i>cur</i>	<i>pani</i>	<i>p/bani</i>	su
<i>mano</i>	<i>perez</i>	<i>menev</i>	<i>menev</i>	ekmek
<i>çavo</i>	<i>çava</i>	<i>zorta</i>	<i>dnote</i>	çocuk
<i>mas</i>	<i>mis</i>	<i>masi</i>	<i>qelife</i>	et
<i>manus</i>	<i>mart</i>	<i>muns</i>	<i>muns</i>	erkek/adam

Tablo 1: Farklı Roman dillerinde bulunan temel sözcüklerin karşılaştırılması

Kolukırık (2008)'de verilen bu tabloya Domani sözcükleri eklendiğinde, Domanideki sözcüklerle yapısal ve anlamsal yakınlığın en fazla Domari sözcüklerinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Romlar ve Lomlar Türkiye'nin batı ve kuzey bölgelerindeki yaşam alanlarına göç etmelerinden dolayı Domlarla aralarındaki mesafeye bağlı olarak dil özellikleri bakımından daha belirgin farklılıklar sergilemektedirler. Aynı dili konuşan toplumların mesafeye ve edindikleri baskın dillere bağlı olarak temel çekirdek sözcük dağarcıklarında bile belirgin değişimler oluşmaktadır.

5.3 Gizli dil kullanımı

Bir toplumun, ya da birden fazla bireyin özellikle sosyal ve ekonomik gereksinimler gibi farklı nedenlerle farklı toplumların ve bireylerin anlayamayacağı bir kodla, kendi aralarında iletişim kurmalarını sağlayan iletişim aracına *gizli dil* tanımı yapılabilir (Varol 2020: 207, 208). Domaninin günümüzde işlevselliğini koruyabilmesinin temel nedeni gizli dil işlevine sahip olmasıdır. Domani konuşucuları, dillerinin önemi ve gizli dil olarak kullanımı konusunda bir farkındalık oluşturmak için İran topraklarında esir tutulan iki İranlı askeri örnek göstermektedirler:

MS: İki Dom (Dom 1, Dom 2) İran'da İran askerleri tarafından yakalanıp nezarete atılıyorlar. İranlı askerlerin komutanı (Kom) bu iki Dom'a zehirli içecek verilerek öldürülmelerini ve uzak bir yere gömülmelerini söylüyor. Domların önüne içecekler gelince durumun farkına varan bir Dom diğer arkadaşına diyor ki:

Dom 1: *Ne⁶-qeyi!*

OSZ-İÇ.İST.2T

⁶ {ne-} ya da {na-} olumsuzluk takısı İran dilleri'nde olduğu gibi Domca ile akrabalık ilişkisi olan Hindi, Pujarathi ve Gujarathi gibi Hint-Ari dillerinde de aynıdır (Bhatt, 2003). Domların İran ve sonrasında Doğu Anadolu'da Kurmanci ile olan yoğun dilsel etkileşimleri bu işaretleyicileri Kurmancideki form ve işlevine daha da yakınlaştırmıştır.

‘içme!’

Dom 2: kema⁷ ne-qeyi

neden OSZ-iç.İST.2T

‘neden içme (diyorsun)’

Dom 1: bani-yi⁸ ne-qeyi evse gır-avi⁹-yi bu-gur-a me

içecek-EĞ/BEL OSZ-iç.İST.2T bir şey koy.3T-avi-EĞ OLS-ver-GEL 1Ç.EĞ

em-ê bı-guloş-ın

1Ç-GEL OLS-öldür-3Ç

‘içeceği içme (ona) bir şey kattılar, bize verecekler, bizi öldürecekler’

MS: Onların altlarında da bir çul, halı varmış, diyor ki onun altına dökelim.

Dom 1: rokir-ave bıla bı-cıs-e bij-gır-ave evsa ev-ê datane

kaldır.3T-ave işte İST-git-3T dök-yap-ave.2T öyle bu.EĞ bırak.İST.3T

‘(halıyı) kaldır işte gitsin, dök, öyle bunu bırak (sal gitsin)’.

MS: Komutan bir askerle gelip bakıyor ve ikisinin de ölmediğini görüyor. Komutan Domları yanına çağırılmış.

Kom: Baas¹⁰i gır-avi bıla beyd-ave

çağır yap.3T-avi işte gel-İST.3Ç

‘Onları çağırın gelsinler’

MS: Komutan ‘Siz neden ölmediniz’ diye onlara soruyor. Onlar da ‘ölüm senin elinde midir’ diye cevap veriyorlar. Diyor ki ‘siz ne yaptınız bana doğruyu söyleyin’. Onlar da zehiri içmeyip döktüklerini söylüyorlar. Komutan Domlara hangi dilde konuştuklarını soruyor.

Kom: Neqeyi ‘içme’ meqeyi ‘miçme!’¹¹ hangi dil oluyor?

MS: Domlardan biri bunun ‘yemek, içmek’ anlamında olduğunu söylüyor. *Biğırave*’nin de ‘dök’ demek olduğunu söylüyor. Dil öğrenmeyi seven komutan Domlara: ‘eğer yaşamak istiyorsanız bu dili bana

⁷ Soru sözcüğü olan *kema* ‘neden’ Kurmancideki karşılığı olan *çıma* ‘neden’ ile ikinci selem ve yapısal oluşum bakımından benzerdir.

⁸ Ergatif yapıyı morfolojik olarak işaretleyen Domanî dili kullanıcılarının Kurmancı ile beraber Türkçeyi edinimleri ile bu yapının aynı zamanda belirtme durum ekini de yansıttığı düşünülebilir. Çünkü kurulum ve işlev bakımından örtüşmektedirler.

⁹ Domanide {-avi-} iç ek ve son ek olarak istek ve emir anlamları vermektedir. Ayrıca yüklemcil öge sonunda tümcenin nesnesi olarak da bağımlı bir işlevsel birim olma özelliğindedir.

¹⁰ Arapça *bhs* ‘bahis’ kökünden gelen sözcük çağırma anlamıyla kullanılmaktadır.

¹¹ Domanideki m-ikilemeli yapılar Türkçe aracılığıyla bu dile yerleşmiş görülmektedir.

öğretin' diyor. Domlar da kabul ediyorlar. Mesela, *Vere ser gale* 'dışarı çık', *beydave* 'gel' *bıvındire* 'dur' *neydave* 'gelme' anlamındaki gibi sözcükleri ona öğretiyorlar. Komutana bildikleri her şeyi anlatıyorlar. Komutan bunları not ediyor. Domlar diyorlar ki 'biz sözümlü tuttuk komutan, sen de sözünü tutup bizi serbest bırak. Komutan onlardan bu isteklerini Domca olarak anlatmalarını isteyince diyorlar ki:

Me bugur-e em bı-cıs-ın gur-ya xwe, nav-gi dınot-ê xwo cevgi cıvırê xwo

1Ç.EĞ bırak-İST 1Ç.DÜZ OLS-git-1Ç ev-IZ DNŞ içi-gi çocuklar-IZ DNŞ yanı-gi kadınlar-IZ DNŞ

'Bizi bırak biz gidelim evimize, çocuklarımızın arasına, eşlerimizin yanına'.

Komutan diyor ki tamam!

menev bı-qeyın?

yiyecek OLS-ye.3Ç

'yemek, içmek ister misiniz?'

Domlardan biri esaretlerinin başlangıcını hatırlayarak gülümseyip diyor ki:

em menev ne-qey-ın

1Ç.DÜZ yiyecek OSZ-ye-1Ç

'biz yemek, içmek istemeyiz'

me bugure em bı-cıs-ın

1Ç.EĞ bırak.3T 1Ç.DÜZ OLS-git-1Ç

'bizi bırak biz gidelim' ve komutan diyor ki:

E caner¹²-ım te ke dı-cuv-i

1T .DÜZ anlayan-.KOŞ.1T 2T.DÜZ ne BLD-konuş-2T

'Senin ne söylediğini anlıyorum'

MS tarafından Domani dili ile anlatımı gerçekleşen ve didaktik özelliği olan bu anlatıyı Filistin Domlarının göç hayatlarını ilişkilendirdikleri destansı anlatılara benzetebiliriz. Bu olayda, Domların kendilerine ait, başkalarının bilmediği bir gizli dili kullanmalarının hayatlarını kurtarabileceğine olan inançlarını anlamak mümkündür. Domlar hakkında gerçek yaşam hikâyeleri yazan araştırmacı-gazeteçi Altun (2010), 1988, yılındaki bir röportajında Muş'a giden gezgin Domların gizli dil kullanmaları konusunda aşağıdaki bilgileri edinmiştir¹³:

¹² Sözcük kökeni ve türetim özelliği bakımından Türkçe olduğu düşünülebilen *caner* "anlayan" sözcüğü anlamsal içerik bakımından farklılık sergilemektedir. Yaratıcı dil uygulaması olarak alıntılandığı düşünülebilecek bu sözcük 'uyamak olma, söylenen anlama' anlam çerçevesiyle Domanide işlevsellik kazanmış görünmektedir.

¹³ Anlatı hakkındaki detaylı bilgiye belirtilen web adresinden ulaşılabilir.

“Dom’du bunlar. Kendi kabilelerinden övgüyle söz ettiklerinde “Domlar” diye ifade ederlerdi. Kendilerine özgü bir dilleri vardı ancak günlük dil olarak Türkçeyi oldukça bozuk bir aksanla konuşurlardı. Özgün dillerini daha çok özel şeyler konuşmak için saklıyorlardı. *Kafti* ‘hırsızlık’ konusunda yanlarında yabancı biri olsun yahut olmasın konuşmalarını hep Domca yaparlardı.... Eğer konu *kafti* ise hiçbir zaman *kafti* yerine ‘hırsızlık’, *bilda* yerine ‘altın’, *guri* yerine ‘ev’, *geci* yerine ‘kadın’, *manis* yerine ‘adam’ demezlerdi”. 15 Temmuz 1988.

Yaşamsal olanaklar bakımından yerleşik olan Dom akrabalarından daha düşük ekonomik imkânlarla sahip olan gezgin Domlar Domca *nevişçi*, *nevişkar ya da nevişxetê* “dilenci” olarak adlandırılmaktadır. Domların yerleşik hayata en erken uyum sağlayanları ekonomik anlamda da daha erken iyileşme sağlamaktaydılar. Gizli dil, geçmişte herhangi bir suç unsuru ya da korku durumu olduğu zaman sorunun üstesinden gelebilmek için yerleşik Domlar tarafından kullanılabilmekteydi:

Qlor eydav-ine derê gale gal-ne-çuvın

Polis gel-GEÇ.3Ç kapı dışarı söz-OSZ-konuş.2Ç

“Kapının önüne polis geldi konuşmayın”

Dom toplumunun Domcayı günümüzde daha çok diğer yerleşik toplum dilini (Türkçe ya da Kurmanci) kullanan kişileri misafir ettikleri zaman kullanma eğilimi gösterdikleri belirtilmektedir. Misafirin bildiği dilde kendilerine bir şeylerin ikram edilmesi için eşlerine çağrıda bulunmanın nezaketten uzak olduğunu düşündükleri için Domcayı kullandıklarını ifade etmektedirler:

Wari! Mınıs eydavine menev bani hılpare beydane

hanım misafir gel.GÇM.3Ç yemek içecek al.IST.2T getir.IST.2T

‘Hanım! misafirler gelmiş, yiyecek, içecek al, getir’ (Varol, 2019)

Yukarıdaki anlatıların olay örgülerinden gizli dil kullanımının, hayat kurtarma, ekonomik kazanım sağlama, polisten korunma ve misafir karşılama gibi farklı kullanım alanlarının olabileceği anlaşılmaktadır. Yerleşik hayatın gerekliliklerini yerine getirme ve baskın toplumlarla bir arada yaşam konusundaki sorunları ortadan kaldırma, gizli dilin kullanım alanlarını da daraltmıştır.

5.4 Uyum ve gizli dilin sonu

Alt katman toplumların baskın toplulara karşı bir toplumsal savunma aracı olarak geliştirdikleri gizli diller, yerel ve baskın olan toplumlara uyum sürecine bağlı olarak önemini ve işlevselliğini yitirdiği konusunda da MS tarafından aktarılan bir anlatı bulunmaktadır. MS, Kürtlerin Domcayı artık öğrendiklerine dair abisi aracılığıyla edindiği bir bir anıyı paylaşmaktadır. Çeşitli nedenlerle yakın ilişkiler kurdukları Bruki Kürtlerinin Domcayı öğrendiklerini ve anladıklarını şöyle belirtmektedir. MS’nin abisi Van’ın Bardakçı köyündeki bir yemek davetine Dom bir arkadaşıyla gidince, yediği yemek için aşağıdaki yorumu yapmaktadır:

ABİ: Menev-ê wa garde¹⁴ nine
 yemek-IZ 3Ç.EĞ güzel OSZ.KOŞ.3T
 ‘Yemekleri güzel değil’
 kir ser menev zev-gi-xetê-ye
 yağ.DÜZ üst yemek çok-gi-xetê-KOŞ.3T

‘Yağ yemeğin üzerinde çok var’ dediğinde ev sahibi bunu duyup gülüyor. Ev sahibi, abisine, onların dilini bildiğini söylüyor. Bunu duyan abisi şaşkınlıkla utanıp bir yandan da gülüyor. Domların Kürtlerle İran’a göçleri sürecinde başlayan kültürel etkileşimleri, Doğu Anadolu’da yoğunluğunu artırarak devam etmiştir. Domlar tarafından Kurmanci Kürtçesinin baskın toplumun dili olarak edinilmesi bu dilin anadilleri olan Domaniyi de yapısal ve anlamsal özellikler bakımından etkilemesine neden olmuştur. İki dil arasında bir yakınlaşma olduğundan Kurmanci Kürtçesini bilenlerin Domaniyi öğrenmeleri daha kolay hale gelmiştir yani karşılıklı anlaşılabilirlik oluşmuştur. Domlarla yoğun etkileşimdeki Kürtler, Domcayı algılayıcı dil yetkinliğine seviyesinde edinme görünümü sergilemektedirler. Bu anlatıda, dil değişkenine bağlı olarak farklı toplumlar arasındaki mesafenin bir arada yaşam ve algılayıcı dil yetkinliği ile ortadan kaldırılarak kültürel yakınlaşma oluşabileceğine dair bir anlam da ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Birey, içinde doğup büyüdüğü yaşam alanının kendisine çoğunlukla dil vasıtasıyla sunduğu sosyal ve kültürel anlam ağlarına göre dünya algısını gerçekleştirir ve bu algının temel yansıması da dil sayesinde. Sürecin gerçekleşiminde, bireyin içinde bulunduğu toplumun tarihi, ekonomisi, farklı toplumlarla olan ilişkileri ile etnik ve dini kökeni gibi üst aidiyet olguları belirleyici olmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla soyut ya da somut sembolik değerler bütünü olarak bir vatana sahip olmak ve vatanın işlevselliğini yansıtan bir devletin birey için koruyucu ve gözetici olduğu algılarına bağlı oluşmuş anlam ağları, sürecin en önemli dinamikleridir. Bu imkânlar bağlamında, farklı bireyler bütününe oluşturduğu farklı toplumların dünya algısı ve bunun dilsel yansımaları konusunda da farklılıklar sergilenebileceği anlaşılmaktadır. Roman Domların, baskın dilleri edinerek çokdilli olmaları ve anadillerinin değişen yaşam döngülerine bağlı olarak gizli kullanıma evrilmesi, alt katman toplumun göçebelikten yerleşik hayata geçişinin dilsel yansımalarıdır. Farklı Roman halkları gibi göçebe yaşam tarzını uzun bir zaman dilimi için benimseyen Domlar, günümüzde Anadolu’nun değişik bölgelerinde, yerleşik hayatı aynı yaşam alanlarında bulunan baskın toplumlarla birlikte deneyimlemektedirler. Alt katman toplum olmalarından dolayı baskın toplumların dilini (Kurmanci Kürtçesi ve Türkçe) edinerek çokdilli bir toplum görünümüne bürünen Doğu Anadolu Domlarının göçebe oldukları dönemlerdeki anadilleri Domani artık yok olma sürecindedir. Anlatılardan, dilin son kullanım aşaması olan gizlilik işlevinin güvenlik, korunma ve ekonomik imkanlar oluşturmaktan nezaket göstergesine evrildiği görülmektedir. Domların değişen yaşam tarzlarının ve toplumsal uyumlarının dil davranışları üzerindeki etkisini en iyi yansıtan bu gelişmedir. Baskın toplum dillerinin edinilmesine bağlı çokdillilik göçebe toplumlar için önemli olduğu kadar zorunlu bir kazanımdır. Domların çokdilli olmalarının, yaşam alanlarındaki farklı dil kullanıcıları olan toplumlara toplumsal uyum sağlamaları konusunda önemli imkanlar sağladığı anlaşılmaktadır. Domlar, ötekileştirilen bir toplum olma sorununu özellikle

¹⁴ Domanide güzel, iyi hoş anlamlarını karşılayan *garde* sözcüğünün zıt anlamlısı yoktur. Bunun yerine Kurmancideki olumsuzluk bildirici sözcük *nine* ‘değil’ kullanılmaktadır. Tümce içindeki sahiplik bildirimini sağlayan izafe eki {-ê} ve wa ‘onlar’ adlı Kurmanci ve Domani konuşucuları arasındaki karşılıklı anlaşılabilirliği (mutual intelligibility) artırmaktadır.

baskın toplum dillerini edinmekle atlatmışlardır ve edindikleri diller aracılığıyla, yaşamsal olanaklarını iyileştirmişlerdir. Alt-katman dil olsa bile bu dilin etkileşim sayesinde baskın toplumlar tarafından algılayıcı dil yetkinliği düzeyinde edinilmesinin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Dil tipolojileri arasındaki yakınlık ve daha önemlisi, farklı olan toplumu ortak yaşam alanında kabullenme ve yakınlaşmalar, alt katman toplum dilini algılayıcı dil yetkinliği düzeyinde edinmenin temel dinamikleridir. Yani hoşgörü ve anlayışa dayalı bir yakınlaşma baskın toplumlarla göçebe alt katman toplumlar arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmaktadır. Günümüz Avrupa'sının dil politikası dahilinde, farklı toplumların yabancı olarak algılanıp ötekileştirilmemesi ve bu toplumların da yaşadıkları ülkeye daha samimi bir uyum sergilemeleri amacıyla baskın toplumlar için algılayıcı çokdilliliği teşvik edici çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca farklı dillerin bilinmesinin bilişsel bir kazanım olması ve farklı kültürel değerlerin yaşatılması bakımından da önemi büyüktür.

Domani, göçebeliği çok uzun bir süre deneyimlemiş bir toplumun dili olarak görevini tamamlama sürecindedir. Örnek olarak sunulan dil yapılarından bu süreç gözlemlenebilmektedir. Etkileşim ve baskınlığa bağlı olarak özellikle Kurmanci Kürtçesinin tipolojik yakınlığının da etkisiyle bu dile büyük oranda nüfuz ettiği anlaşılmaktadır. Domani anlatılarındaki sözdizimsel örüntüyü belirleyen bağımlı ve bağımsız işlevsel birimler büyük oranda Kurmanci Kürtçesiyle aynıdır. İçerik sözcükleri bakımından da Kurmanci ve Türkçenin, Domani üzerinde belirgin etkilerinin olduğu görülmektedir. Domların gizli dillerindeki söz varlığını, ana dilleri, farklı toplum dilleri ve toplumsal yaşam biçimlerinin belirlediği anlaşılmaktadır. Dilleri, sembolik ve yarı sembolik anlam ağlarıyla örülüdür. Domlara ait anlatılar ve dil döngüleri, göçebelikten yerleşik yaşama geçen altkatman bir toplumun yerleşik toplumlarla uyum sürecini sergilemektedir. Anlatılarda toplumsal kimliklerini de ortaya koyan detaylar bulunmaktadır. Sosyal psikolojinin konusu olacak gizli dil kullanımları ve göç sürecindeki algı yönetimine dair tutumları farklı alt katman toplumlarını da ilgilendirmektedir. Bu veriler ve değerlendirmeler, Türkiye'nin Suriyeliler ve Afganlar gibi güncel göç toplumlarının dil tutumları ve kazanımları konusunda karşılaştırmalar yapmak ve bir model oluşturmak amacıyla da ele alınabilir. Karşılaştırmalar, baskın ve göçebe toplumların toplumsal, toplumdilbilimsel ve dilbilimsel özelliklerine bağlı olarak yapılmalıdır. Dil döngüsü modelleri ise göçebe toplumların yerleşik geçen zamanlarına bağlı olarak değişen dil yetkinlikleri göz önünde bulundurularak oluşturulmalıdır.

Kaynaklar

- Adserà, A., and Pytliková, M. (2015). The Role of Language In Shaping International Migration. *The Economic Journal*, 125(586), F49–F81. <http://www.jstor.org/stable/24737560>.
- Adserà, A., and Pytlikova, M. (2016). Language and Migration. 10.1007/978-1-137-32505-1_13.
- Bhatt, R. (2003). Topics in the Syntax of the Modern Indo-Aryan Languages, Negation and Negative Polarity, Erişim adresi: <http://web.mit.edu/rbhatt/www/24.956/neg.pdf>
- Bialystok, E., and Hakuta, K. (1999). Confounded Age: Linguistic and Cognitive Factors in Age Differences for Second Language Acquisition. David Birdsong (Editor.): *Second Language Acquisition and the Critical Period Hypothesis*. Mahwah, NJ and London: Lawrence Erlbaum Associates. 161-181.
- Buran, A., ve Çak, Y, B. (2012). Türkiye'de diller ve etnik gruplar, *Akçağ yayınları*, Türk dili ve dilbilimi: 46.
- Deniz, O., ve Etlan, E. (2009). Kırdan kente göç ve göçmenlerin uyum süreci üzerine bir çalışma: Van örneği, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2): 472-499.
- Dustmann, C. (1994). Speaking Fluency, Writing Fluency and Earnings of Migrants, *Journal of Population Economics*, 7, 133–156.

- Foggo, H., Tarlan, V., Karabıyık, K E., ve Bayraktar, S. (2016). Dom Migrants from Syria, Living at the Bottom, On the Road Amid Poverty and Discrimination, Development Workshop, Erişim adresi: https://asylumineurope.org/wpcontent/uploads/2017/11/resources_2016.11developmentworkshopreportdomlivingatthebottom.pdf
- Herin, B. (2016). Elements of Domari Dialectology. *Mediterranean Language Review*, 23, 33-73.
- Karan, U. (2017). *Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), Sıfır Ayrımcılık Derneği.*
- Kenrick, D. (2000). Romany Origins and Migration Patterns. *International Journal of Frontier Missions*, 3 (17), 37-40.
- Kerswill, P. (2006). Migration and Language. Klaus Mattheier, Ulrich Ammon & Peter Trudgill (Editors.) *Sociolinguistics/Soziolinguistik. An international handbook of the science of language and society*, 2 nd edn., Vol 3. Berlin: De Gruyter.
- Kolukırık, S. (2008). Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü, Hacettepe Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları* 8, 145-154.
- Matras, Y. (2000). Two Domari legends about the origin of the Doms. *Romani Studies*, 5th series, 10: 53-79.
- Matras, Y. (2005). Language contact, language endangerment, and the role of the ‘salvation linguist’, Peter K. Austin (Editor), *Language Documentation and Description*, vol 3. London: SOAS. 225-251.
- Matras, Y. (2007). Angloromani: A Different Kind of Language?, Author(s): Yaron Matras, Hazel Gardner, Charlotte Jones and Veronica Schulman Source: *Anthropological Linguistics*, Summer, 2007, Vol. 49, No. 2 (Summer, 2007), 142-184.
- Matras, Y. (2012). *A Grammar of Domari*, Georg Bossong Bernard Comrie Matthew Dryer (Editors). Mouton Grammar Library.
- Varol, O. (2019). Tehlikedeki Doğu Anadolu Domcası: Dilsel Etkileşim ve Birinci Dilde Gerileyici Çokdillilik, *Dilbilimde Güncel Tartışmalar, Dilbilim Derneği Yayınları*, s. 59-75.
- Varol, O. (2020). Tehlikedeki / Gizli Dil Domani Sözcük Listesi Üzerine Bir Çalışma, *Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (2) , 206-222. DOI: 10.37999/udekad.796473.
- Wei, L. (2007). Dimensions of Bilingualism, *The Bilingualism Reader*, /Editörler: Li Wei (Editor). Routledge. s. 1-23.

Web kaynakları

Web sayfası: Yazarı ve tarihi olan

Altun, E. (2010) Domlar, Erişim adresi: <http://www.ercisnet.com/eyyup-altun-duvarin-arkasi-domlari-1170.html>

Web sayfası: Yazarı olmayan

Migrations of the Romani People (2012) National Geographic Society, Erişim adresi: https://media.nationalgeographic.org/assets/file/romani_MIG.pdf

Web sayfası: Yazar ve tarihi olmayan

ROMLEX (t.y) ‘From India to Europe’ ‘Romani Lexicon, Project Education of Roma Children in Europe’, Erişim adresi: <http://romani.uni-graz.at/romani>

Kısaltmalar

1, 2, 3	1,2,3 Kişiler	DNŞ	Dönüřlülük	KOŞ	Koşaç
BEL	Belirtme durumu	EĞ	Eğik durum	OLS	Olasılık kipi
BLD	Bildirici	GEL	Gelecek zaman	OSZ	Olumsuzluk
Ç	Çoğul	İST	İstek kipi	T	Tekil
DÜZ	Düz durum	İZ	İzafe		

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeđi Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeđi Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616